

HỌC VIỆN CHÍNH TRỊ QUỐC GIA HỒ CHÍ MINH  
VIỆN NGHIÊN CỨU KINH ĐIỂN MÁC - XÍT

-★-

(ĐỀ TÀI NGHIÊN CỨU KHOA HỌC CẤP BỘ)

**QUAN ĐIỂM CỦA CÁC NHÀ KINH ĐIỂN MÁC- XÍT  
VỀ XÂY DỰNG CƠ SỞ VẬT CHẤT CỦA CHỦ NGHĨA  
XÃ HỘI  
VÀ SỰ VẬN DỤNG CỦA ĐẢNG TA VÀO XÂY DỰNG  
KINH TẾ THỜI KỲ ĐỔI MỚI**

(BẢN TỔNG QUAN ĐỀ TÀI NGHIÊN CỨU)

**Chủ nhiệm đề tài: Lê Khắc Thành**

Viện trưởng Viện nghiên cứu Kinh điển  
Mác-xít

**Thư ký đề tài: Trần Thị Kim Cúc.**

Nghiên cứu viên Viện nghiên cứu Kinh điển  
Mác-xít

**Cơ quan chủ trì: Viện nghiên cứu Kinh điển  
Mác-xít thuộc Học viện CTQG  
Hồ Chí Minh.**

Hà Nội tháng 9 năm 1998.

TRUNG TÂM THÔNG TIN TƯ LIỆU  
33/12  
415799

## MỞ ĐẦU

### 1- Tính cấp thiết của đề tài.

Lý luận của chủ nghĩa Mác với tất cả ba bộ phận hợp thành của nó và những nguyên lý quan trọng nhất đã được C.Mác và Ph.Ăngghen trình bày rõ trong "Tuyên ngôn của Đảng Cộng sản", đánh dấu sự ra đời của chủ nghĩa xã hội khoa học. Tiếp đó C.Mác và Ph.Ăngghen dựa vào sự tổng kết kinh nghiệm cách mạng những năm 1848-1849 và Công xã Pari - cuộc cách mạng vô sản đầu tiên - để phát triển lý luận về chủ nghĩa xã hội. Các ông đã dự báo khoa học và nêu lên những đặc điểm cơ bản của xã hội mới - xã hội cộng sản chủ nghĩa, nêu ra những yêu cầu có tính phổ biến để thiết lập và xây dựng xã hội chủ nghĩa và cộng sản chủ nghĩa.

V.I.Lênin không những kế thừa, nắm vững, vận dụng sáng tạo lý luận về chủ nghĩa xã hội của C.Mác và Ph.Ăngghen vào hoàn cảnh cụ thể của nước Nga, thực hiện thắng lợi cuộc cách mạng xã hội chủ nghĩa Tháng Mười vĩ đại, biến chủ nghĩa xã hội thành hiện thực, mở ra một thời đại mới trong lịch sử loài người, mà còn bảo vệ và phát triển lý luận đó của Mác trong điều kiện lịch sử mới, giai đoạn, đế quốc chủ nghĩa. V.I.Lênin đã bổ sung, phát triển hơn nữa lý luận về xây dựng chủ nghĩa xã hội và trực tiếp lãnh đạo công cuộc xây dựng chủ nghĩa xã hội.

Chủ nghĩa xã hội hiện thực đã tồn tại hơn 7 thập kỷ, trở thành một hệ thống thế giới, thu được nhiều thành tựu to lớn, đóng vai trò một nhân tố quan trọng làm thay đổi bộ mặt của xã hội loài người trong thế kỷ XX. Nhưng một sự thật đau lòng là chế độ xã hội chủ nghĩa ở Liên Xô và các nước Đông Âu đã sụp

đó. Sự sụp đổ đó đã đặt ra một loạt vấn đề mà đến nay trên thế giới người ta đưa ra những sự đánh giá hết sức khác nhau. Sự sụp đổ đó có phải là do sai lầm lý luận của chủ nghĩa Mác hay không hay do nhận thức sai và vận dụng không đúng lý luận về xây dựng chủ nghĩa xã hội của chủ nghĩa Mác - Lênin? Hay sự sụp đổ đó là sự sụp đổ của chủ nghĩa xã hội hay chỉ là sự sụp đổ của một mô hình cụ thể của chủ nghĩa xã hội?

Sau khi Liên Xô và các nước xã hội chủ nghĩa Đông Âu sụp đổ, kẻ thù của chủ nghĩa Mác lại dấy lên một chiến dịch vu cáo, xuyên tạc, bác bỏ học thuyết cách mạng của giai cấp công nhân và nhân dân lao động. Chúng quả quyết đó là một học thuyết sai lầm, đây ảo tưởng, rằng chủ nghĩa xã hội là một bước đi lầm lạc của lịch sử nên tất nhiên phải sụp đổ v.v... Bọn cơ hội, bọn phản bội thì la lối học thuyết Mác đã lỗi thời, đã không còn phù hợp với thời đại vì vậy phải từ bỏ nó.

Đúng là, sự sụp đổ một mảng lớn của chủ nghĩa xã hội thế giới là bước thoái trào chưa từng thấy của phong trào cộng sản và công nhân quốc tế, của cách mạng nói chung. Nhưng tuyệt nhiên đó không phải là sự sụp đổ của chủ nghĩa xã hội, không phải là sự cáo chung của chủ nghĩa xã hội và của chủ nghĩa Mác - Lenin.

Nguyên nhân sự sụp đổ thì có nhiều, nhưng cần thấy rõ là một trong những nguyên nhân sâu xa dẫn đến sự sụp đổ đó chính là việc nhận thức chưa đầy đủ, chưa đúng đắn những nguyên lý cơ bản của chủ nghĩa Mác về xây dựng xã hội mới, dẫn đến việc vận dụng sai lầm vào thực tiễn, làm sai lệch bản chất của chủ nghĩa xã hội, làm triệt tiêu những ưu việt của chủ nghĩa xã hội. Đặc biệt là sai lầm trong việc xây dựng nền kinh tế của xã hội mới. Người ta đã nóng vội, muốn ngay lập tức tiến

lên chủ nghĩa cộng sản nên đã coi thường các quy luật khách quan của sự phát triển xã hội. Trong kinh tế, đã tuyệt đối hoá cơ chế kế hoạch hoá tập trung cao, từ bỏ một cách duy ý chí nền kinh tế hàng hoá, cơ chế thị trường, coi nhẹ khoa học - kỹ thuật, thực hiện chế độ bao cấp tràn lan, triệt tiêu tính chủ động và óc sáng kiến sáng tạo của các đơn vị kinh tế và cá nhân người lao động. Chế độ quản lý siêu tập trung, bao cấp, cơ chế phân phối bình quân làm suy yếu một trong những động lực cực kỳ quan trọng của phát triển kinh tế là lợi ích trực tiếp của người lao động. Hậu quả của sự kéo dài cơ chế tập trung quan liêu bao cấp là nền kinh tế lâm vào tình trạng trì trệ, tốc độ phát triển giảm sút, hiệu quả ngày càng thua kém các nước tư bản, đời sống nhân dân ngày càng khó khăn - cuối cùng là nền kinh tế rơi vào khủng hoảng trầm trọng. Mà việc phát triển sản xuất, phát triển công nghệ, nâng cao năng suất lao động là yếu tố như V.I.Lênin nói, xét đến cùng quyết định thắng lợi hoàn toàn của xã hội mới.

Đối với nước ta, một nước đang tiến lên theo con đường xã hội chủ nghĩa, đang đặt ra nhiều vấn đề cấp thiết cần phải giải đáp. Trước hết là mô hình nào của chủ nghĩa xã hội chúng ta cần phải xây dựng; chúng ta đi bằng con đường nào để tiến lên chủ nghĩa xã hội; từ một nước kém phát triển chúng ta phải xây dựng cơ sở vật chất - kỹ thuật của chủ nghĩa xã hội như thế nào trong điều kiện khi thế giới đã có những biến đổi lớn, làm thế nào, bằng cách nào để ~~xây dựng~~<sup>đẩy</sup> nhanh phát triển kinh tế, thực hiện các kế hoạch phát triển kinh tế - xã hội ở tầm vĩ mô v.v...

Từ thực tiễn nêu trên, đòi hỏi phải nghiên cứu lại một cách kỹ lưỡng các quan niệm của các nhà kinh điển Mác-xít về chủ nghĩa xã hội và xây dựng chủ nghĩa xã hội, mà trước hết là các quan niệm về xây dựng nền kinh tế mới, xây dựng cơ sở vật chất

- kỹ thuật của chủ nghĩa xã hội. Từ đó tìm ra những giá trị đích thực mà chúng ta cần khai thác, vận dụng trong sự nghiệp xây dựng cơ sở vật chất - kỹ thuật của chủ nghĩa xã hội phù hợp với những điều kiện lịch sử, đặc điểm và truyền thống dân tộc và trình độ phát triển của nước ta trong thời kỳ hiện nay.

## 2- Mục đích của đề tài.

- Làm sáng tỏ những quan điểm của các nhà kinh điển mác-xít về xây dựng cơ sở vật chất - kỹ thuật của chủ nghĩa xã hội, về con đường xây dựng chủ nghĩa xã hội, về phương thức sản xuất xã hội chủ nghĩa, về mối quan hệ biện chứng giữa lực lượng sản xuất và quan hệ sản xuất xã hội chủ nghĩa, về nội dung và phương pháp tạo dựng cơ sở vật chất - kỹ thuật của chủ nghĩa xã hội. Qua đó rút ra những tư tưởng cơ bản giúp cho việc thực hiện công nghiệp hoá - hiện đại hoá, xây dựng và phát triển kinh tế nước ta trong thời kỳ mới.

- Làm sáng tỏ đường lối, quan điểm của Đảng ta trong việc xây dựng cơ sở vật chất - kỹ thuật của chủ nghĩa xã hội, quá trình thực hiện đường lối và quan điểm đó trong xây dựng kinh tế nước ta trên hơn 40 năm qua và những nhiệm vụ đặt ra hiện nay cho việc xây dựng cơ sở vật chất - kỹ thuật của chủ nghĩa xã hội, nhất là trong thời kỳ đẩy mạnh công nghiệp hoá - hiện đại hoá đất nước.

Từ đó, nêu lên một số vấn đề cần giải quyết cả về mặt lý luận lẫn mặt thực tiễn trong việc xây dựng cơ sở vật chất - kỹ thuật của chủ nghĩa xã hội, trong việc đẩy mạnh công nghiệp hoá - hiện đại hoá để nước ta đến năm 2020 cơ bản trở thành một nước công nghiệp.

### 3- Phương pháp nghiên cứu.

Để thực hiện mục đích trên, chúng tôi sử dụng phương pháp lịch sử - cụ thể, phương pháp lô-gic, phương pháp phân tích, tổng hợp, phương pháp thống kê, so sánh để làm rõ các quan niệm của các nhà kinh điển mác-xít, những quan niệm và chủ trương chính sách của Đảng ta trong việc xây dựng cơ sở vật chất - kỹ thuật ở các thời kỳ, nhất là trong thời kỳ đẩy mạnh công nghiệp hoá - hiện đại hoá hiện nay.

### 4- Kết cấu của đề tài.

Đề tài chia thành 3 phần chính. Phần I và II nêu lên một số quan niệm của các nhà kinh điển mác-xít về chủ nghĩa xã hội và xây dựng cơ sở vật chất - kỹ thuật của chủ nghĩa xã hội. Phần III nêu lên quá trình Đảng ta vận dụng các luận điểm của chủ nghĩa Mác - Lenin vào việc xây dựng kinh tế, xây dựng cơ sở vật chất - kỹ thuật của chủ nghĩa xã hội ở nước ta qua các thời kỳ, trong đó chú ý đến chiến lược phát triển kinh tế nước ta trong giai đoạn hiện nay của sự nghiệp công nghiệp hoá - hiện đại hoá đất nước. ~~Phần IV~~ nêu lên một số kiến nghị nhằm đẩy mạnh sự nghiệp xây dựng cơ sở vật chất - kỹ thuật ở nước ta hiện nay nhằm thực hiện Nghị quyết Hội nghị Trung ương lần thứ 4 (Khoá VIII).

*Phần thứ nhất*

**TƯ TƯỞNG CỦA CÁC NHÀ KINH ĐIỂN MÁC-XÍT VỀ CHỦ NGHĨA XÃ HỘI VÀ XÂY DỰNG CHỦ NGHĨA XÃ HỘI.**

Trong quá trình xây dựng lý luận về chủ nghĩa xã hội C.Mác và Ph.Ăngghen đã nghiên cứu, tổng kết quá trình lịch sử phát triển của nhân loại, nêu ra quan điểm duy vật về lịch sử và hình thành học thuyết về hình thái kinh tế - xã hội. Các ông đã nghiên cứu một cách có phê phán các lý thuyết khác nhau về chủ nghĩa xã hội. Các ông không chỉ phê phán những sai lầm, những hạn chế, những yếu tố phản động và nguy hại của các lý thuyết đó, mà còn tiếp thu những yếu tố tích cực, những tư tưởng nhân văn của các trào lưu đó.

Dựa trên học thuyết về hình thái kinh tế - xã hội C.Mác và Ph.Ăngghen đã phân tích sâu sắc xã hội tư bản chủ nghĩa, nêu ra những đặc trưng, những xu hướng và quy luật phát triển của xã hội tư bản chủ nghĩa. Các Ông đã đưa ra kết luận rằng chủ nghĩa tư bản nhất định sẽ bị diệt vong, xã hội tư bản chủ nghĩa nhất định sẽ bị thay thế bằng xã hội mới - xã hội cộng sản chủ nghĩa mà giai đoạn đầu là chủ nghĩa xã hội. Các ông cũng đã nêu ra những dự báo, những nét cơ bản về xã hội tương lai. Các ông chỉ ra rằng xã hội mới - xã hội cộng sản chủ nghĩa ra đời trên nền tảng vật chất của xã hội tư bản chủ nghĩa và vì vậy nó vừa có phủ định, vừa có sự kế thừa, vừa xây dựng mới về chất.

Trước Mác, các nhà khoa học xã hội chưa đưa ra được một luận chứng khoa học về phân loại các chế độ xã hội và phân kỳ lịch sử, về động lực phát triển của xã hội, vì họ đứng trên quan điểm duy tâm để xem xét về lịch sử vì trước Mác chủ nghĩa duy

tâm thống trị trong khoa học xã hội. C.Mác đã đứng trên quan điểm duy vật để xem xét lịch sử, để nghiên cứu lịch sử loài người qua các giai đoạn khác nhau. Học thuyết Mác về hình thái kinh tế - xã hội là một cuộc cách mạng trong toàn bộ quan niệm về lịch sử xã hội, là quan niệm duy nhất khoa học và cách mạng để phân tích lịch sử và nhận thức các vấn đề xã hội.

Cho đến nay, lịch sử nhân loại đã trải qua bốn hình thái kinh tế - xã hội kế tiếp nhau: Cộng sản nguyên thủy, chiếm hữu nô lệ, phong kiến, tư bản chủ nghĩa và đang quá độ sang chủ nghĩa xã hội - giai đoạn đầu của hình thái kinh tế - xã hội cộng sản chủ nghĩa. Và như vậy, theo Mác thì "sự phát triển những hình thái kinh tế - xã hội là một quá trình lịch sử - tự nhiên"<sup>1</sup>. Mỗi hình thái kinh tế - xã hội được coi như một cơ thể xã hội, tự phát triển theo quy luật vốn có của nó, "Một cơ thể xã hội riêng biệt, có những quy luật riêng về sự ra đời của nó, về hoạt động của nó và bước chuyển của nó lên hình thức cao hơn, tức là biến thành một cơ thể xã hội khác"<sup>2</sup> như V.I.Lênin đã giải thích.

Chủ nghĩa xã hội là giai đoạn đầu của hình thái kinh tế - xã hội cộng sản chủ nghĩa ra đời, tiếp sau chủ nghĩa tư bản. Sự ra đời của chủ nghĩa xã hội là một tất yếu lịch sử. Sau khi Cách mạng vô sản thắng lợi, giai cấp vô sản xác lập quyền thống trị của mình, đồng thời tập trung vào nhiệm vụ xây dựng cơ sở vật chất - kỹ thuật của xã hội mới, bởi vì, theo các nhà kinh điển mác xít, chủ nghĩa xã hội chỉ có thể thắng lợi một khi có cơ sở vật chất vững chắc, hiện đại, có khả năng cải tạo công-nông nghiệp, đạt được năng suất lao động cao hơn chủ nghĩa tư bản trên cơ sở khoa học - kỹ thuật hiện đại.

<sup>1</sup> C.Mác - Ph.Ăngghen: Toàn tập, t.23, Nhà xuất bản CTQG, Hà Nội 1993, tr. 21.

<sup>2</sup> V.I.Lênin: Toàn tập, Nhà xuất bản Tiến bộ, Matxcova, t.1, tr. 163.



Sau khi mô hình chủ nghĩa xã hội ở Liên Xô và Đông Âu (cũ) bị sụp đổ, thì một loạt vấn đề đang đặt ra cả về lý luận và thực tiễn về xây dựng chủ nghĩa xã hội, về tạo dựng cơ sở vật chất - kỹ thuật của chủ nghĩa xã hội, về những con đường và biện pháp xây dựng chủ nghĩa xã hội trong điều kiện của thế giới đã và đang có những thay đổi to lớn. Để trả lời cho những vấn đề đó đòi hỏi trước hết phải nghiên cứu lại một cách kỹ lưỡng những quan điểm của các nhà kinh điển mácxít về chủ nghĩa xã hội và con đường, biện pháp xây dựng cơ sở vật chất của xã hội mới đó, đồng thời phải dựa vào sự đúc kết thực tiễn để góp phần phát triển và vận dụng những nguyên lý của chủ nghĩa Mác - Lênin vào công cuộc xây dựng chủ nghĩa xã hội ở nước ta trong thời kỳ công nghiệp hoá - hiện đại hoá đất nước.

***1- Học thuyết về hình thái kinh tế - xã hội là cơ sở cho quan niệm của các nhà kinh điển mácxít về chủ nghĩa xã hội.***

Học thuyết Mác về hình thái kinh tế - xã hội đã nêu ra những quan điểm cơ bản sau:

- Một là sự thừa nhận sản xuất vật chất là cơ sở của sự tồn tại và phát triển xã hội. Sản xuất vật chất là đặc trưng riêng có của con người và của xã hội loài người. Như Ph.Ăngghen đã viết:

"Sự khác nhau cơ bản giữa xã hội loài người và loài súc vật là ở chỗ súc vật, nhiều lắm thì cũng chỉ biết *thu lượm*, trong khi đó con người biết *sản xuất*"<sup>1</sup>.

Theo các nhà kinh điển mácxít thì sản xuất xã hội bao gồm sản xuất vật chất, sản xuất tinh thần và sản xuất ra bản thân con người. Ba quá trình này của sản xuất không tách biệt với

<sup>1</sup> C.Mác - Ph.Ăngghen: Tuyển tập, Nhà xuất bản Sự thật, Hà Nội 1983, t.IV, tr. 596.

nhau, trong đó, sản xuất vật chất giữ vai trò nền tảng, là cơ sở cho sự tồn tại và phát triển của xã hội, và suy cho cùng thì sản xuất vật chất quy định và quyết định toàn bộ đời sống xã hội. Ph.Ăngghen đã chỉ ra rằng:

"Cái sự thật hiển nhiên mà cho mãi đến lúc đó người ta vẫn bỏ quên mất, là trước hết con người cần phải ăn, uống, ở và mặc, nghĩa là phải lao động, trước khi có thể đấu tranh để giành quyền thống trị, trước khi có thể hoạt động chính trị, tôn giáo, triết học v.v..."<sup>1</sup>

- Hai là, quan niệm về mối quan hệ biện chứng giữa lực lượng sản xuất và quan hệ sản xuất. Theo các nhà kinh điển Mác-xít thì phương thức sản xuất là cách thức con người thực hiện quá trình sản xuất ở những giai đoạn lịch sử nhất định của xã hội loài người và nhờ phương thức sản xuất mà người ta có thể phân biệt được sự khác nhau của những thời đại kinh tế khác nhau. Cũng nhờ dựa vào phương thức sản xuất đặc trưng cho mỗi giai đoạn lịch sử mà người ta có thể hiểu giai đoạn lịch sử đó thuộc về hình thái kinh tế - xã hội nào.

Phương thức sản xuất là sự thống nhất biện chứng giữa lực lượng sản xuất và quan hệ sản xuất. C. Mác chỉ ra rằng trong lịch sử phát triển xã hội loài người, ở mọi xã hội, sự phát triển xã hội bao giờ cũng tuân theo quy luật quan hệ sản xuất phải phù hợp với trình độ phát triển của lực lượng sản xuất.

Khi nói về cấu trúc hình thái kinh tế - xã hội và sự vận động của nó C.Mác đã viết:

"Trong sự sản xuất xã hội ra đời sống của mình, con người có những quan hệ nhất định, tất yếu, không phụ thuộc vào ý

<sup>1</sup> C.Mác - Ph.Ăngghen: Toàn tập, Nhà xuất bản CTQG, Hà Nội 1995, t.19, tr. 166.